

Др Дејан Д. Милутиновић

БОРАВАК ДОСТОЈЕВСКОГ У СИБИРУ

Ако ћиццем о Сѣинози и Емерсону, или о Шексѣиру и Сервантесу [...] ћиццем о њима на начин којим ћосѣјају вицце ликови из књиѣа неѣо славни људи.

Х. Л. Борхес¹

Сваки наратив представља причу о идентитету, односно идентитет се састоји из наратива (прича). Биографија Достојевског обилује причама „фантастичнијим од сваке стварности”, почевши од његове непрестане трке за новцем, коцкања, преко односа са женама, до славе. Ипак, оно што је обележило његов живот јесте боравак у Сибиру којим се у овом раду бавимо.

Кључне речи: Достојевски, петрашевци, притвор, „стрељање”, Сибир.

1. Увод. Посткласична наратологија сматра да сваки наратив представља причу о идентитету (Милутиновић 2014), односно да се (силогистички) идентитет састоји из наратива: говорити о (неприсутном) другом подразумева причање прича из његове биографије. Када се ради о знаменитим и значајним личностима, биографски наративи се прихватају и продукују и на основу остварења по којима је та личност позната. Тачније, биографија одређеног уметника се временом, попут још једног артефакта, прикључује осталим његовим остварењима. Зато, када су у питању великани књижевности/уметности, уопште културно-научно-историјског наслеђа, не могу се пренебрегнути и њихови животописи. То не значи позитивистичко (биографско) каузално повезивање и тумачење дела животом уметника, већ интерпретацију биографије аутора као још једног, можда најбитнијег, остварења у његовом опусу. Наглашавамо да је реч о интерпретацији јер се не ради само о бављењу историјским чињеницама пищевог живота или његовим

¹ Наведено према: Милутиновић 2015: 64.

психолошким карактеристикама, већ је у питању потрага за литерарним – занимљивим, митологизираним, фантастичним – сегментима биографије који остварују причу аутора (артистичку или, пре, артифицијелну биографију) о којем је реч и која се, прича, повезује и изједначава са (целокупним) његовим стваралаштвом.

Биографија Достојевског обилује причама „фантастичнијим од сваке стварности”, почевши од његове непрестане трке за новцем, коцкања, преко односа са женама, до славе. Ипак, оно што обележава како све наведене наративе, тако и његов живот у целости, јесте боравак у Сибиру на који ћемо се осврнути у овоме раду. Али, најпре, истаћи ћемо неколико информација из живота Достојевског пре „сибирских дана”.

1.2. ПОРОДИЦА И ПОРЕКЛО. Фјодор Михајлович Достојевски рођен је 1821. године, 30. октобра, по старом, односно 11. новембра по новом календару. Имао је седморо браће и сестара. Одрастао је у породици у којој су се поштовале строге патријархалне норме: устајање је било у 6, ручак у 12, у 16 се пио чај, а тачно у 21 сат служена је вечера након које је следило читање и одлазак на спавање. Сем молитви, родитељи су често читали највећа дела руске књижевности и историје и успели су деци усадити љубав према истим, као и религији² и језицима (посебно латинском, коме их је учио отац, француском, немачком). Дојиља Фјодоровог млађег брата Андреја, Лукерија, успављивала их је бајкама, а мајка је, уз помоћ Библије, почела учити Достојевског да чита и пише када је имао четири године (Чулков 2015: 37–40).

Породица Достојевски, по Михајлу Адрејевичу, пишчевом оцу, била је племићког порекла, чија генеологија може да се прати од XIV века. Један од његових предака био је Татар по имену Аслан Челеби-Мурза, припадник чувене Златне хорде.³ 1389. преци Фјодора Михајловича прелазе на страну руских принчева. 1506. године далеки предак писца, Данило, долази у село Достојево (у значењу достојанственик) на пространима Пинске области (Казакстан). Име породице Достојевски дошло је од имена овог села. Тачније, преци Достојевског нису живели толико у Достојеву колико на Волињу,

² Достојевски је, током школовања, због фасцинације религијом и строгог моралног кода, добио надимак „монах Фотије”. Свети Фотије Велики био је цариградски патријарх 858–867 и 877–886. Сматра се једним од најученијих византијских теолога и убраја се међу најзначајније поглаваре Цариградске патријаршије. Такође је био заслужан за покретање мисије Св. Њирила и Методија међу панонским Словенима („Фотије Г”. Wikipedia)

³ *Златна хорда* је била један од елемената Монголског царства који је оставио непролазни траг у историји. Реч је о моћном војном и политичком ентитету који је вековима доминирао Евроазијом. Постоји више теорија о пореклу назива ове формације: по једнима, име долази од шатора златних купола карактеристичних за Монголе; други сматрају да назив хорде треба повезати са монголским степским (синестезијским) именовањем праваца света: црно – север, плаво – исток, црвено – југ, бело – запад и жуто или златно – центар. Чувени Бату-кан, унук Џингис-кана, оснивач Златне хорде у XIII веку, имао је величанствени златни шатор који је означавао његову будућу престоницу на Волги. Има и оних који мисле да се назив хорде односи на огромно богатство које су њени припадници стицали.

у Ковельској области. Ту је 70-их година XVI века живео је и извесни Теодор Достојевски, који је служио са кнезом Андрејем Курбским. Око 1664. године у селу Секун (код Ковеља, Украјина) помиње се још један Достојевски.

Достојевски су 1775. г. продали своја имања у Ковельској области. Затим се прадеда Фјодора Достојевског, Григориј Гомерович, преселио у Јанушпол, где је постао унијатски свештеник. Његова два сина такође су били свештеници. Један од њих, Андреј, пишчев деда, служио је у селу Вијтовци у Подиљу 1782–1820. где је морао прећи у православље. И његов син Лев био је свештеник у Вијтовцима. Још један син, Михаил, пишчев отац, припремао се за свештеничку каријеру. Студирао је у Подолској богословији у Шаргороду. Одатле је, као један од најбољих студената, послат на студије у Москву, на Медицинско-хируршку академију, где се и настанио (Кралюк интернет).

Достојевски није знао генологију своје породице.⁴ Њу ће „открити” његова супруга Ана.

1.3. ШКОЛОВАЊЕ. Када је Фјодору Михајловичу било само 16 година, мајка му је изненада умрла од туберкулозе (27. 9. 1837.). Отац је послао Достојевског и његовог старијег брата Михајла у Главну инжењерску школу у Санкт Петербургу, иако су обојица сањала о студирању књижевности. Достојевски није волео студирање јер је знао да то неће бити његов позив. Све своје слободно време посветио је читању и превођењу домаће и стране литературе. 1838. он и његови другови створили су књижевни круг у којем су били Бережетски, Бекетов, Григоријев.

Током студирања Достојевски је био под снажним романтичарским утицајем, почевши од „готског” замка у коме су били смештени, преко, у то време, најбољег пријатеља И. Н. Шидловског (касније службеника Министарства финансија, песника, историчара цркве), па до литературе која га је фасцинирала – Шилер и Хофман (Чулков 2015: 47–48). Чулков још наводи (52–53) да се у Достојевском током студирања родила жеља/идеја о остваривању (личне) слободе, независности, моћи и богатства, слично Раскољникову.

Пет година касније, Достојевски је добио место инжењера, али га је напустио након годину дана и посветио се писању. 16. 6. страда др Михајил Андрејевич – по службеној верзији од можданог удара, али један од његових суседа оптужио је слуге, тачније кочијаша да га је убио (на путу од села Дарова (Даровое), где је Михајил живео, ка Чермашину). Упркос отужбама, нико није осуђен, али је превладало мишљење да су оца Достојевског убиле његове слуге.

2. СЛАВА. Финансијске потешкоће нагнале су Достојевског да напише роман *Бедни људи*. Волео је да посећује позоришта, опере и балете, што је

⁴ Тачније, Фјодоров отац Михаил Достојевски знао је за племићко порекло породице, али није желео њиме да се „бави”. Тако је, када су га упитали зашто се не занима за старину своје породице, одговорио цитирајући басну *Гуске*: „Оставите претке на миру (у покоју)” (Чулков 2015: 37)

било превише скупо за посао инжењера.⁵ Сем тога, Достојевски је био склон и коцкању (билијару и доминама).

Пријатељ Достојевског, Дмитриј Григорович,⁶ и сам писац, убедио га је да му дозволи да рукопис покаже Николају Њекрасову, који је у то време издавао најутицајнији књижевни часопис *Современник*. Њекрасов⁷ и његова пријатељица, госпођа Панајев, у редакцији часописа су основали својеврстан књижевни салон који су посећивали сви који су нешто значили у тадашњој руској књижевности. Тургеев и касније Толстој били су стални чланови. Исто је важило и за познате критичаре, левичаре, Николаја Чернишевског и Николаја Доброљубова. Бити објављен у Њекрасовљевом часопису само по себи је значило стећи књижевни углед.

Пошто је оставио рукопис Њекрасову, Достојевски је отишао у своју собу. Била је права петербуршка бела ноћ. Није могао да спава, седео је крај отвореног прозора мучен црним мислима. У четири ујутру, пробудили су га Њекрасов и Григорович који су упали у његов стан и згромили га убиственим руским пољупцима: рукопис су почели да читају увече и нису стали док га нису завршили. Толико су се одушевили да су решили да пробуде аутора и на лицу места му кажу шта мисле. „Баш нас брига што спава: ово је важније од сна”, рекли су. Њекрасов је однео рукопис Белинском и објавио да се родио нови Гогољ. „Код вас Гогољи изгледа расту као печурке после кише”, саркастично је приметио Белински. Свеједно, и он се одушевио *Бедним људима*,⁸ па је сместа тражио да га упознају са новим писцем. Обасуо га је одушевљеним похвалама. Достојевски је био ван себе од среће. Белински је прогласио Достојевског за наредног великог руског талента (иако га је сматрао наивним младићем), а *Бедне људе* првим социјалним романом у руској књижевности.⁹ Достојевски је имао 24 године.

⁵ У то време, током првог службовања, Достојевског је помагао Карепин, муж његове сестре Варваре, један од прототипова Бикова из *Бедних људи*.

⁶ По Григоровичевим (1928: 139) речима Достојевски је, пишући *Бедне људе*, цео дан и добар део ноћи проводио над рукописом не говорећи ни речи о томе шта је писао. Григорович је, поштујући његову самоизолацију, престао да га запиткује – могао је само да види мноштво страна исписаних прецизним словима попут перли (Степанов и др. 1959: 51)

⁷ **Ни денег, ни званья, ни племени,**

Мал ростом и с виду смешон,

Да сорок лет минуло времени,

В кармане моем миллион.

Ови Њекрасови стихови из поеме „Секрет (Опыт современной баллады)” најбоље описују како су се он и Достојевски осећали у то време.

⁸ По сведочењу П. В. Ањенкова (коме је Гогољ диктирао *Мртве душе*, пријатељ Тургеева, члан кружока Белинског), Белински је био посебно одушевљен *Бедним људима* јер су откривали тајне живота и руског карактера као ниједан текст пре тога (Анненков 1909: 290).

⁹ Иако је реч о роману који се ослања на традицију руске књижевности, превасходно Гогоља – слика малог човека и његову судбину, новина је да Достојевски пушта свог јунака да говори и открива своје унутрашње доживљаје и дилеме.

Бедни људи су објављени у Њекрасовљевом часопису. Успех је био огroman. На несрећу, није потрајао. Други роман, или друга приповетка, *Двојник* (1846.), примљена је равнодушно. Тургенев му се наругао као „новој бубуљици на носу руске књижевности”.¹⁰

3. ПЕТРАШЕВЦИ. *Бедни људи* су омогућили Достојевском да посећује културно-салонске кругове којих је у то време било пуно и где су га увек дочекивали као радог госта. Нпр, током 1840-их Достојевски је посећивао и књижевно-уметнички кружок Мајкових (Кружок Майковых), у кући академика сликарства Николаја Мајкова, чија је жена Јевгенија Петровна била песникиња, а синови Аполон, романтичарски песник и близак пријатељ Достојевског, Валеријан, један од водећих критичара „натуралне” школе, Владимир, преводилац и издавач, и Леонид, угледни историчар. Кружоку су припадали и други познати књижевници тога доба: Пањев, Тургенев, Њекрасов, Гончаров и др. (Видети: Седельникова 2006.) Ипак, посећивање петрашеваца се показало судбоносним.

Достојевски се 1846. г. повезао се са тајним друштвом (мада се никада није учланио) младих људи који су усвојили социјалистичке теорије – тзв. Круг петрашеваца. Кружок је организовао Михаијл Петрашевски, следбеник француског утопијског социјалисте Сен-Симона и Шарла Фуријеа.¹¹ Међу члановима су били писци, наставници, студенти, мањи владини службеници и официри војске.¹² Они су расправљали о друштвеним реформама које би користиле руском становништву и систему.

¹⁰ Витязь горестной фигуры,
Достоевский, милый пыщ,
На носу литературы
Рдешь ты, как новый прыщ.

Ради будущих хвалений
(Крайность, видишь, велика)
Из неизданных творений
Удели не „Двойника”
(„Коллективное. Послание Белинского к Достоевскому”)

¹¹ Михаил Васильевич Буташевич-Петрашевский (1821–1866) радио је као преводилац у Министарству спољних послова. По сведочењу његових савременика, био је чудака који је већ својом појавом – низак, енергичан, са малом брадом, проћелав, са чупавом црном косом, у огртрачу и са шеширом на глави – привлачио пажњу и био добродошао у многим кафанама и приватним круговима где су се окупљали (млади) људи и расправљали о темама забрањеним цензуром (Семевский, Буташевич 1922: 87). Занимљиво је да је Достојевски иронично говорио о њему: „Каким образом мог бы быть вреден Петрашевский, как пропагатор фурьеризма? Свыше моих понятий. Смешон, а не вреден!” (Бельчиков 1936: 93)

¹² Један од чланова био је и Николај Александрович Спешнев (1821–1882) човек необичне судбине и тајанственог карактера, један од најрадикалнијих чланова петрашеваца, комуниста и атеист, организатор тајне „седморке” која је имала за циљ припрему политичког преврата у Русији. Спешњевом је Достојевски био фасциниран и он му је послужио као главни прототип Ставрогина у *Демонима*. (Видети: Чулков 1929: 137; Щеголев 1926: 57).

Достојевски је 1873, сећајући се тих дана записао: „Све ове тада нове идеје нама у Петербургу су се страшно допале, изгледале су као крајње свете и моралне и, што је најважније, универзалне, будући закон читавог човечанства без изузетка. Много пре Париске револуције 1848. били смо захваћени фасцинантним утицајем ових идеја. Већ у [18]46. години био сам посвећен свој моћи ове будуће обнове света и читавог будућег комунистичког друштва Бјлинског.” (Достоевский 1873: XVI, прево Д. М.)

У пролеће 1849. године Достојевски је од Плешчејева добио текст писма Белинског Гогољу. Гогољ је 1847, на врхунцу свог религиозног преображења, објавио серију чланака у облику писма под називом *Огабрани одломци из ирејиске с иријашељима*. Сви његови пријатељи и поштоваоци били су разочарани делом, а посебно бесан био је Белински који је одмах узвратио писмом Гогољу. У писму је, између осталог, писало: „Неки Волтер, који је угасио ватру фанатизма и незнања у Европи оруђем поруге, наравно, више је син Христов, његово тело и кост од његових костију, него сви ваши свештеници, епископи, митрополити, патријарси! Зар то ниси знао! Уосталом, ово више није вест за сваког школарца.” (Белинский 1936, прево Д. М.)

Достојевски се није одвојио од писма Белинског и прочитао га је и код Дурова и код Петрашевског. И маестрално га је прочитао. Писмо је написано као ватрени монолог, а својим читањем Достојевски није умањио његов жар. Слушаоци су били одушевљени. Али занимљиво је да се сам Достојевски није изјаснио о њему, само га је прочитао и ћутао (Чулков 2015: 98).

Дана 22. априла 1849. године, по кишном дану, Достојевски је отишао код Петрашевског. Тамо је било дванаесторо људи. Расправљало се о активној улози књижевника у служби општем добру. Достојевском се ови разговори нису свидели па је јако брзо, заједно са Григорјевим (Григорьев Н. П. 1822–1886), отишао у његов стан и тек око четири се вратио кући. Није прошло ни сат времена када су у собу упали жандари и одвели га у Треће одељење канцеларије његовог краљевског величанства, које се бавило политичким истрагама и гоњењењем, а које је основао Николај I 1826. године. Ту су били и други петрашевци и врло брзо се појавио кнез Орлов, љубимац краља Николаја и шеф жандармерије, који је руководио припремама и хапшењем петрашеваца, као и генерал-потпуковник Дубелт, управник Трећег одељења. Достојевског су одвели у притвор где је провео осам месеци, од 23. априла до 24. децембра 1849. године.

Достојевски је у почетку био смештен у ћелији број 7, а касније је пребачен у број 9. У притвору је сваки дан био исти – устајање у 7, доручак (чај и вода), ручак у 12 сати, увече вечера. 18. јула у писму брату Михајлу, који је такође био ухапшен, али и пуштен одмах након првог саслушања, Достојевски говори о томе да много ради, да је замислио три приповетке и два романа (Достоевский 1928: 123–124). Сем тога, он доста чита, највише дела Св. Димитрија Ростовског (видети: Поповић интернет). Достојевски је био посебно одушевљен његовим *Житијима Светих* (Достоевский 1995: 252–256).

Фјодор Михајлович је током притвора више пута саслушаван пред Истражном комисијом. Један од њених чланова био је и Иван Александрович Набоков, генерал-ађутант, командант Петропавловске тврђаве, председник Тајне истражне комисије о случају петрашеваца, предак чувеног писца Владимира Набокова.

4. „СТРЕЉАЊЕ”. 22. децембра 1849. године, у 6 ујутру, по страшном мразу, Достојевски је одведен на Семјоновски парадни полигон где су убрзо стигли и остали петрашевци сви обучени у беле одоре. Чиновник у мундиру прочитао им је казну – смрт стрељањем. Још док им је свештеник давао причест, тројица су одведена и привезана за стуб са белим капама (кукуљицама) на глави да не би видели хице. Достојевски је био следећи на реду, остало му је било још око 5 минута живота. Ипак, уместо егzekуције, војници су одвезали кажњенике и саопштено је свима осуђенима да им његово царско величанство поклања живот (и изгнанство у Сибир). (Достоевский 1928: 128.) У питању је била унапред осмишљена фарса којом су кнез Орлов и остали желели, с једне стране, да престраше петрашевце, али и да, с друге стране, истакну великодушност цара Николаја.¹³

Достојевски ће осамнаест година касније ову сцену, као и наду осуђених на смрт, описати посредством кнеза Мишкина: „Убијати за убиство кудикамо је већа казна него што је сам злочин. Убиство по осуди кудикамо је страшније него разбојничко убиство. Онај кога убијају разбојници, ноћу га кољу у шуми или какогод, свакако се још последњег тренутка нада да ће се избавити. Било је примера да је већ грло пререзано, а он се још нада, или бежи, или моли. А овде му ту последњу наду, с којом је десет пута лакше умирати, отимају *сијурно*; ту је осуда, па у том што заиста нећеш измаћи и јесте сва страшна мука, и нема на свету љуће муке него што је та. Доведите и поставите војника у боју пред сам топ и пуцајте на њега, а он ће се све још надати, али прочитајте том истом војнику осуду *сијурно*, и он ће полудети или заплакати. Можда постоји и такав човек којему су прочитали осуду, пустили га нека се мучи, а онда му рекли: „Одлази, теби се прашта.” Ево такав би човек знао можда приповедати. О тој је муци и о тој страхоти говорио и Исус” (Достојевски 2019: 62).

4. 1. Пут у Сибир. Два дана касније, 24. децембра, након братовљеве посете, Достојевског, са још двојицом другова петрашеваца (Дуровим и Јастржембским (Ястржембский)) воде у Сибир (више у: Десницкий 1941). 11. јануара промрзли стижу у Тоболск где проводе 6 дана. Овде о њима брину жене „прогнанника старог доба” које им шаљу храну и одећу, теше их

¹³ Овај догађај, фантастичан по себи, често се додатно фикционализује наводом како је један о тројице осуђеника који су први изведени на стрељање након свега – полудео. Заправо, у питању је Николај Петровић Григорјев (1822–1866) који је и иначе био душевни болесник и коме се стање у Петропавловској тврђави знатно погоршало (видети: Виноградов 1956: 622)

и храбре (Достоевский 1928: 135). Напуштајући Тоболск они добијају благослов и по Јеванђеље, једину књигу која је била дозвољена у затвору и од које се Достојевски неће раздвајати ни наредне четири године, ни до краја живота (Достоевский 1873).¹⁴ Данас се књига чува у Руској државној библиотеци у Москви.¹⁵

На путу из Тоболска у Омск, 20. јануара 1850. среће их Фонвизина (Н. Д. Фонвизина)¹⁶. Њена пријатељица М. Д. Францева у својим *Сећањима* описује Достојевског и Дурова: „Први је био мршав, низак, не баш згодан младић, а други је био десет година старији од свог друга, са правилним цртама лица, великим црним замишљеним очима, црне косе и браде покривене ињем од снега и мраза. Били су одевени у затворске капуте и крзнене шубаре са штитницима за уши; тешки окови звецкали су им по ногама. Ужурбаном смо се опростили од њих, плашећи се да нас неко од пролазника затекне са њима, и само смо имали времена да им кажемо да не клону духом, да ће се и тамо [у Омску, прим. Д. М.] добри људи побринути за њих.” (Францева 1888: интернет; превео Д. М.)

4.2. Затвор. Крајем јануара 1850. Достојевски и Дуров стижу у затвор у Омску. У хелији их је било двадесет и Достојевски није могао да претпостави да за све време свог робијања никада неће остати насамо. Са присилним радом¹⁷ почиње четвртог дана по доласку. О односу са осталим затвореницима записаће: „... закључио сам да се треба држати што простије и самосталније, никако не показивати неку нарочиту бригу за ближи додир с њима, али да их не треба ни одбијати од себе ако би они сами пожелели да се здруже. Не треба нипошто да се бојим њихових претњи и непријатељског држања, него уколико се може, да се чиним као да то не запажам. У извесним стварима, нипошто да се с њима не удружујем, нити да повлађујем неким њиховим навикама и обичајима, речју, да ја сам не изнуђавам њихово право другарство. Већ на први поглед слутио сам да би ме они за то презирали. Па, ипак, ја сам дужан, и то по њиховом мишљењу (то сам доцније тачно запазио), да пред њима чувам и да ценим баш своје племићко

¹⁴ „У време кад сам ушао у тамницу, имао сам нешто новца. Код себе сам имао мало, бојао сам се да ми новац не одузму, али, за сваки случај, неколико рубаља је било сакривено – у повезу Јеванђеља, а Јеванђеље се смело донети у тамницу. Добио сам га – с новцем залепљеним у њему – још у Тоболску, на поклон од оних који су такође патили на робији, а време робовања рачунали већ на десетине година и зато већ одавно свикли да у свакоме несрећнику гледају брата.” (Достоевский 1975: 70).

¹⁵ 2021. објављено је *Јеванђеље Достојевској* Митрополита Илариона, које садржи не само факсимил Јеванђеља са којим је Достојевски прошао кроз затвор, већ и сегменте из његових списа и дела у којима се позива или је инспириран светим текстом.

¹⁶ Н. Д. Фонвизина била је супруга декабриста М. А. Фонвизина, организатор тајног састанка са осуђеним петрашевцима у Тоболску, коме је Достојевски 1854. упутио чувено писмо о Христу и истини (Достоевский 1996: 95–98).

¹⁷ Достојевски је радио на производњи алабастера (врста мермера).

порекло, морам да се нежим, да се пренемажем и држим на цени, да се од њих грозим, да се дујем на сваком кораку, да чувам своје беле руке. Они су баш тако схватили племића. Разуме се, они ће ме за то грдити, па ипак ће ме у себи поштовати. Не свиди ми се таква улога, ја никад нисам био племић како га они замишљају, али сам дао себи реч да се никаквим уступком пред њима не унижавам ни у начину свога мишљења ни у своме васпитању” (Достојевски 1975: 79).

„Међутим, људи су свуда људи. И у тешком раду међу разбојницима, ја сам за четири године, коначно открио људе. Верујеш ли: има дубоких, снажних, лепих ликова, и тако је било забавно пронаћи злато испод грубе површине. И то не један, не два, већ неколико. Ни други се не могу занемарити, и други су дефинитивно лепи” (Писмо брату, 30. 1. – 22. 2. 1854, у: Достоевский 1928: 137–139, превео Д. М.).

5. Слобода. 15. фебруара 1854. Достојевски излази из затвора и одлази, по распореду, као редов у Семипалатинск, у Сибирски линијски батаљон број 7. Јако брзо му дозвољавају приватни смештај (ван касарне) и он налази скромни стан који плаћа 5 рубаља месечно, заједно са храном и прањем рубаља.¹⁸ Семипалатинск је био „мртав” град, без позоришта, библиотеке, штампре. Једини „прозор у свет” Достојевском је био барон Александар Јегорович Врангел, који долази новембра 1854. на место тужиоца. Барон је на све начине, и материјално и својим познанствима, помагао писцу.¹⁹

Средином марта 1855.²⁰ године у Семипалатинск је стигла вест о смрти Николаја I што је код Достојевског пробудило наду о амнестији и заједно са Врангелом почињу да раде на томе.²¹ У писму оцу од 2. априла 1855. барон наводи: „Судбина ме је зближила са ретким човеком, и по срчаним и по душевним особинама; то је наш несрећни писац Достојевски. Много му дугујем и његове речи, савети и идеје о животу ојачали су ме... Он је веома побожан човек, болезљив, али гвоздене воље. Сазнај, добри тата, за име Бога, хоће ли бити амнестије” (Врангел 1912: 34).

Сем Врангела од велике помоћи био је и генерал Тотлебен, старији брат његовог друга из инжењерске школе, херој руско-турског рата (1877–1878),

¹⁸ Врангел је свој смештај плаћао 30 рубаља (Чулков 1929: 133).

¹⁹ Барон Врангел је један од прототипова Порфирија Петровича (*Злочин и казна*).

²⁰ 1855. Достојевски у Семипалатинском упознаје и своју прву жену Марију Дмитријевну, тада Исајев. Колико је био опчињен Маријом најбоље сведочи чињеница да је био равнодушан према двадесетогодишњој циганки коју су звали Ванки-Танки, протераној у Сибир због убиства мужа, а којом је Врангел био одушевљен (Врангел 1912: 68). Исти случај био је и са лепотицом Олгом Абаза која га је обожавала, али је Достојевски размишљао само о Марији са којом ће се венчати, након смрти њеног мужа 6. 2. 1857. (Чулков 1929: 141).

²¹ Достојевски пише три поеме, које нису биле објављене за његовог живота – *Поводом европских догађаја из 1854. године*, *Први јул 1855. године* (рођендан царице Александре Фјодоровне), *Поводом крунисања и закључивања мира* („Страшни рат је завршен!..”) (1856). Више у: Ђерић 2021: 149–154.

који је, захваљујући свом ауторитету у круговима власти, допринео помиловању, повратку у Санкт Петербург и обнављању грађанских права Достојевског (иако ће остати под надзором полиције до краја живота).

Октобра месеца 1856. Достојевски због саслуга у служби, али и свеопште му наклоњености, бива произведен у официра – заставника, што је значило да је постао слободан човек. Он се посвећује књижевном раду; његов хонорар је педесет рубаља по табаку, међутим тиме није задовољан јер сматра да заслужује најмање 100 (ДОСТОЕВСКИЙ 1928: 236–237).²²

18. марта 1859. године Достојевског, због лошег здравља, пензионишу, у чину потпоручника, и он са женом, по сопственом избору, одлази у Твер (европски део Русије). Тиме се његов боравак у Сибиру завршава. Ипак, боравак у Сибиру суштински и трајно ће обележити живот Достојевског. Искуства која је стекао, како у погледу интроспекције и самоспознаје, тако и кроз односе са другим кажњеницима и борбом за преживљавање, одредиће и његову личност и његово стваралаштво.

ИЗВОРИ

- ДОСТОЕВСКИЙ Ф. М. *Дневник писателя за 1873*. Санкт-Петербург: А. С. Суворина, 1883. <<https://fedordostoevsky.ru/works/diary/1873/02/> >
- ДОСТОЕВСКИЙ Ф. М. *Собрание сочинений в 15 томах*. Т. 14. Санкт-Петербург: Наука, 1995, 252–256.
- ДОСТОЕВСКИЙ Ф. М. *Собрание сочинений в 15 томах*. Т. 15. Санкт-Петербург: Наука, 1996. <<https://rvb.ru/dostoevski/01text/vol15/01text/383.htm> >
- ДОСТОЕВСКИЙ Ф. М. *Письма I, 1832–1867*. Под ред. и с примеч. А. С. Долинина. Москва, Ленинград: ГИЗ, 1928.
- ДОСТОЈЕВСКИ, Ф. М. *Идиот (I)*. Београд: Лагуна, 2019.
- ДОСТОЈЕВСКИ, Ф. М. *Зайиси из мртвој дома*. Загреб: Знање, 1975.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Анненков, Павел Васильевич. *Литературные воспоминания*. Санкт-Петербург: Издательство М. М. Стасюлевича, 1909.
- Белинский, В. Г. *Письмо к Гоголю*. Москва, 1936, <http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_3890.shtml >
- Бельчиков Н. Ф. *Достоевский в процессе иезуитцев*. Москва, Ленинград, 1936.

²² Тургенев је, рецимо, у то време добијао 400 рубаља. Достојевски је пристојно признавао да пише горе од Тургенева, али не баш толико да би разлика у хонорару била тако изражена.

- Виноградов В. В. *Литературное наследие*. Том 60: Декабристы-литераторы. II. Книга 1. Москва: Изд-во АН СССР, 1956.
- Врангель барон, А. Е. *Воспоминания о Ф. М. Достоевском в Сибири, 1854–56 г.* Санкт-Петербург: Тип. А. С. Суворина, 1912.
- Григорович, Дмитрий Васильевич. *Литературные воспоминания*. Ленинград: Academia, 1928.
- Десницкий, В. А. *Дело иерархических: [Т.1-2]*. Москва, Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1941.
- Берия, Зоран. Уз оде Достоевског. *Литературна Материја српске*. 507/1–2, (2021): 149–154.
- Иларион (Алфеев). *Евангелие Достоевского*. ИД Познание, 2021.
- Кралюк П. *Украинские предки Достоевского*. <<https://kolokray.com/f/ukrainskie-predki-dostoevskogo.html>>
- Милутиновић, Дејан. Посткласична наратологија. *Свети у књижевности, књижевности у свету*. Наука и савремени универзитет 3. II том. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 2014, 358–369.
- Милутиновић, Дејан. *Poetica Borgesiana – književnost po H. L. Borhesu*. Niš: NKS, Filozofski fakultet u Nišu, 2015.
- Поповић, Јустин. *Житија Светих. 21. Сејтембар*. <<https://svetosavlje.org/zitija-svetih-10/22/>>
- Седелникова, О. В. *Достоевский и кружок Майковых*. Томский политехнический университет, 2006.
- Семевский, В. И., М. В. Буташевич. *Пейрашевский и иерархические*. Часть I, Москва: Задруга, 1922.
- Степанов, Николай Леонидович, Дмитрий Дмитриевич Благой, Уран Абрамович Гуральник. *Творчество Достоевского*. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1959.
- Суворина, А. С. *Полн. собр. соч. Ф. М. Достоевского*, Т. I. „Биография, письма и заметки из записной книжки”, Санкт-Петербург, 1883. <<https://fedordostoevsky.ru/research/biography/007/>>
- Францева. М. Д. *Воспоминания*. <<http://decabristy-online.ru/franzeva.htm/>>
- Чулков Г. И. Достоевский и утопический социализм. *Кайорѝа и ссылка* № 3 (52) (1929): 137.
- Чулков, Георгий Иванович. *Жизнь Достоевского*. Москва: ИМЛИ РАН, 2015.
- Щеголев, Павел Елисеевич сост. *Пейрашевы в воспоминаниях современников: сборник материалов*. Т. 3. Москва, Ленинград: Государственное издательство, 1926–1928. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/Фотије_I>

Dejan D. Milutinović

DOSTOEVSKY'S SIBERIAN EXILE

Summary

Each narrative represents a story of identity, that is, identity consists of a narrative (story). Dostoevsky's biography abounds in stories "more fantastic than any real", from his constant race for money, gambling, relationships with women, to fame. However, what marked his life was his stay in Siberia, which we are dealing with in this paper. The introductory part of the paper presents a few data on Dostoevsky's childhood, schooling, and fame. The central part deals with Petrashevci, detention, "shooting", persecution in Siberia, and prison days. The final part describes the acquiring of freedom.

Filozofski fakultet, Niš
Departman za srpski jezik i književnost
dejan.milutinovic@filfak.ni.ac.rs

Примљен: 9. марта 2022. године
Прихваћен за штампу априла 2022. године